

"सततचा पाऊस" ही राज्य शासनाची
आपत्ती म्हणून घोषित करून शेतकऱ्यांना
मदत देण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : सीएलएस-२०२३/प्र.क्र.५२/म-३

मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक : २२ जून, २०२३.

वाचा :

- १) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्र. सीएलएस-२०१२/प्र.क्र. १५७/म- ३, दि. ३०.१.२०१४
- २) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग, क्र. संकीर्ण-२०२२/प्र.क्र.६७/म-११, दि.२४.०१.२०२३.
- ३) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्र.सीएलएस-२०२२/प्र.क्र.३४९/म-३, दि.२७.०३.२०२३
- ४) मा. मंत्रिमंडळाच्या दि.५ एप्रिल, २०२३ रोजी झालेल्या बैठकीतील निर्णय.

प्रस्तावना:-

राज्यात येणाऱ्या चक्रीवादळ दुष्काळ, भूकंप, आग, पूर, त्सुनामी, गारपीट, दरड कोसळणे, बर्फखंड कोसळणे (हिमवर्षाव), ढगफुटी टोळधाड, थंडीची लाट व कडाक्याची थंडी इत्यादी सारख्या विविध १२ नैसर्गिक आपत्ती केंद्र शासनाद्वारे निश्चित करण्यात आल्या आहेत. या आपत्तीमध्ये होणाऱ्या शेतीपिकांचे नुकसान व इतर नुकसानीकरिता राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमधून मदत अनुज्ञेय आहे. त्याचप्रमाणे अवेळी पाऊस, अतिवृष्टी (शेतीपिकांच्या नुकसानीसह सर्व नुकसान), आकस्मिक आग, समुद्राचे उधाण, वीज कोसळणे या सारख्या आपत्ती राज्य शासनाने नैसर्गिक आपत्ती म्हणून घोषित केलेल्या आहेत. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार या नैसर्गिक आपत्तींना देखील राज्य प्रतिसाद निधीमधून १०% मर्यादेत मदत अनुज्ञेय करण्यात आली आहे. महसूल मंडळामध्ये उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या स्वयंचलित हवामान केंद्रामध्ये २४ तासात ६५ मि.मी. पेक्षा जास्त पाऊस झाल्यास अतिवृष्टी समजून मंडळातील सर्व गावांमध्ये शेतीपिकांच्या नुकसानीचे पंचनामे केले जातात. शेतीपिकांचे नुकसान ३३ टक्केपेक्षा जास्त असल्यास जेवढ्या क्षेत्राचे नुकसान झाले आहे, तेवढ्या क्षेत्राकरिता विहित दराने निविष्ठा अनुदान स्वरूपात शेतकऱ्यांना मदत देण्यात येते. मात्र, महसूली मंडळामध्ये अतिवृष्टीची नोंद नसतानाही मंडळातील गावांमध्ये अतिवृष्टी होऊ शकते आणि त्यामुळे शेतीपिकांचे नुकसान होऊ शकते. तसेच काही गावांमध्ये सलग काही दिवस सतत पाऊस पडत असल्यामुळे देखील शेतीपिकांचे नुकसान होऊ शकते. अशा प्रकरणी शेतकऱ्यांना मदत देणे आवश्यक आहे.

२. मा. मुख्यमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखालील मंत्रीमंडळ उपसमितीच्या दि.२९.११.२०२२ रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या बैठकीत, सततच्या पावसाची सध्या कोणतीही परिभाषा नसल्याने आणि ती निश्चित करणे आवश्यक असल्याने, शेतीपिकांचे नुकसान झालेल्या योग्य शेतकऱ्यांना मदत मिळण्याकरिता प्राप्त झालेल्या प्रस्तावाकरिता योग्य निकष निश्चित करण्यासाठी कृषि विभागाने समिती नियुक्त करावी असा निर्णय घेण्यात आला होता. त्यानुसार सततच्या पावसामुळे शेतीपिकांचे नुकसान झालेल्या शेतकऱ्यांना मदत मिळण्याकरिता प्राप्त झालेल्या प्रस्तावाकरिता योग्य निकष निश्चित करून

शासनास शिफारशी करण्याकरिता कृषि व पदुम विभागाच्या दि.२१/१२/२०२२ च्या शासन आदेशाद्वारे मा.अपर मुख्य सचिव (नियोजन) यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नियुक्त करण्यात आली होती. या समितीने सततच्या पावसासाठी निकष निश्चित करण्याबाबत तयार केलेल्या अहवालात शेतीपिकांच्या नुकसानीकरिता विहित दराने मदत देण्याकरिता सततच्या पावसासाठी काही निकष सुचविले होते. हा अहवाल दि.५ एप्रिल, २०२३ रोजी मुंबई येथे झालेल्या मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत ठेवण्यात आला होता. या बैठकीत मंत्रिमंडळाने घेतलेल्या निर्णयास अनुसरून आदेश निर्गमित करण्याची बाब विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

"सततचा पाऊस" ही राज्य शासनामार्फत नैसर्गिक आपत्ती म्हणून घोषित करण्यात येत असून सततच्या पावसामुळे झालेल्या शेतीपिकांच्या नुकसानीकरिता शेतकऱ्यांना विहित दराने मदत देण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे.

२. सततच्या पावसाकरिता खालील निकष निश्चित करण्यात येत आहेत:-

- (१) पहिली कळ (First Trigger) - दि. १५ जूलै ते १५ ऑक्टोबर या कालावधीत महसूल मंडळामध्ये सलग पाच दिवसांच्या कालावधीत प्रत्येक दिवशी किमान १० मि.मी पाऊस झाल्यास; आणि त्याच महसूल मंडळात या कालावधीत मागील १० वर्षांच्या (दुष्काळी वर्ष वगळून) सरासरी पर्जन्यामानाच्या तुलनेत ५० टक्के (दीडपट) किंवा त्यापेक्षा जास्त पाऊस झाल्यास, सततच्या पावसाची पहिली कळ लागू राहिल.
- (२) दुसरी कळ (Second Trigger) - पहिली कळ लागू झालेल्या महसूल मंडळामध्ये पहिली कळ लागू झाल्याच्या दिनांकापासून १५ व्या दिवसापर्यंत सामान्यकृत वनस्पती निर्देशांक (NDVI) निकष खालीलप्रमाणे तपासण्यात यावा.
१५ जूलै ते १५ ऑक्टोबर या कालावधीत खरीप पिकांचे सामान्यकृत वनस्पती निर्देशांक फरक (NDVI) जर ०.५ किंवा त्यापेक्षा कमी आल्यास, सततच्या पावसाची दुसरी कळ लागू राहिल. तथापि ज्या तारखेला सतत पावसाची सुरुवात झाली त्या दिवसाचा NDVI हा १५ व्या दिवसाच्या NDVI पेक्षा जास्तच असायला पाहिजे.
- (३) सततच्या पावसाची दुसरी कळ लागू झालेल्या महसूल मंडळातील बाधित क्षेत्राचे सर्वेक्षण करून पंचनामा करण्यात येईल आणि ३३ टक्के पेक्षा जास्त शेतीपिकांचे नुकसान झाले असल्यास मदत देण्यात येईल.

३. त्याचप्रमाणे यापुढे, राज्य शासनामार्फत घोषित करण्यात आलेल्या "अतिवृष्टी" या नैसर्गिक आपत्तीकरिता देखील २४ तासामध्ये ६५ मि.मी. पेक्षा जास्त पाऊस हा निकष कायम ठेवून याबरोबरच सततच्या पावसाकरिता निश्चित करण्यात येणारा दुसऱ्या कळीतील "सामान्यकृत वनस्पती निर्देशांक (NDVI)" हा अतिरिक्त निकष शेती पिकांच्या नुकसानीकरिता लागू करण्यात येत आहे. दुष्काळाव्यतिरिक्त इतर सर्व नैसर्गिक आपत्तींमुळे झालेल्या शेतीपिकांच्या नुकसानीसाठी देखील हा निकष लागू राहिल.

४. वरील परिच्छेद २(२) मध्ये नमूद केल्यानुसार सामान्यकृत वनस्पती निर्देशांक (NDVI) याबाबत Space Application Centre, Ahmedabad यांचे कडून आवश्यक तो विदा (Data) उपलब्ध करून घेऊन तो कायम स्वरूपी जतन करून त्याचा वापर करण्यात यावा. यासाठी वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषी विद्यापीठ, परभणी, यांनी समन्वयाने काम करून आवश्यक तो तपशिल संगणकीय प्रणालीद्वारे महाराष्ट्र सुदूर संवेदन प्रणाली केंद्र (Maharashtra Remote Sensing Application Centre, MRSAC) यांना उपलब्ध करून द्यावा.

५. वरील प्रयोजनासाठी प्रधान लेखाशीर्ष २२४५ - नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी अर्थसहाय, ०२ पुर चक्रीवादळे इत्यादी अंतर्गत संबंधित लेखाशिर्षाखाली उपलब्ध असलेल्या निधीमधून खर्च करण्यात यावा.

६. हे आदेश कृषि व पदुम विभागाशी विचारविनिमय करून तसेच वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र. १५७/२०२३/व्यय-९, दि. ०२ मे, २०२३ अन्वये प्राप्त सहमतीनुसार निर्गमित करण्यात येत आहेत.

७. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक क्रमांक २०२३०६२२१८२३४७४३१९ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावांने,

(संजय औ. धारूरकर)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग
२. सर्व विभागीय आयुक्त
३. आयुक्त कृषि, कृषि संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
४. आयुक्त, पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
५. आयुक्त, मत्स्य व्यवसाय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
६. सर्व जिल्हाधिकारी
७. सर्व आयुक्त महानगरपालिका
८. आयुक्त तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, वरली, मुंबई
९. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, सर्व जिल्हा परिषदा
१०. संचालक, आपत्ती व्यवस्थापन, मंत्रालय, मुंबई.
११. संचालक, लेखा व कोषागारे, संगणक शाखा, नवीन प्रशासकीय भवन, मुंबई.
१२. संचालक माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
१३. कुलसचिव, वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषी विद्यापीठ, परभणी
१४. संचालक, महाराष्ट्र सुदूर संवेदन प्रणाली केंद्र (Maharashtra Remote Sensing Application Centre, MRSAC), नागपूर
१५. अधिदान व लेखाधिकारी, बृहन्मुंबई

१६. सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,
१७. महसूल व वन विभागातील सर्व कार्यासने,
१८. उपसचिव/ सहसचिव (आव्यप्र-१/आव्यप्र-२/म-७/म-११/ब- १/पीएसी/पीएसी-१), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१९. वित्त विभाग (व्यय-३/ व्यय-९, अर्थसंकल्प- ३/ अर्थसंकल्प- ६). मंत्रालय, मुंबई
२०. कार्यासन (निवडनस्ती).

प्रत माहितीसाठी अग्रेषित-

१. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
२. मा. उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. विरोधी पक्षनेता, विधानपरिषद/विधानसभा, महाराष्ट्र विधानभवन, मुंबई
४. विधानमंडळाचे सर्व सन्माननीय सदस्य,
५. महालेखापाल-१/२ (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र मुंबई/नागपूर (प्रत्येकी ३ प्रती)
६. महालेखापाल - १/२ (लेखापरिक्षा) महाराष्ट्र, मुंबई/नागपूर (प्रत्येकी ३ प्रती)
७. प्रधान सचिव (मदत पुनर्वसन) यांचे स्वीय सहाय्यक.